

և կերպով մը գիտնալ թէ արդեօք արքայութիւնն էր :

Ճրագին լոյսը երթալով կը նուազէր ու կը մթննար . հազիւ կրնայի դիմացս եղած բաները զանազանել : Բոլոր ուժս ժողովեցի և մեծաւ աշխատութեամբ կրցայ ծածկոցը բոլորովին վերցնել : Հազիւ թէ զայն վերցուցեր էի , ճրագը բոլորովին մարեցաւ , և ես կատարեալ մթութեան մը մէջ մնացի : Այն վայրկեանը ինծի համար սոսկալի եղաւ . անհնարին է բացատրել ինչ որ ես այն մահաբեր վայրկենին զգացի : Վախն աւելն բանի յաղթեց . տերեւի պէս կը դողայի , մազերս տնկուեցան , և կարծես թէ ալ շունչ չէի կրնար առնուլ : Կորսուած էի , և ինչ ընելիքս չէի գիտեր : Խարխափելով մէկ ձեռքս երկընցուցի , որպէս թէ երթալու ճամբան գտնեմ , և քարի պէս պաղ բանի մը հանդիպեցայ , բայց իմ հրելուս տեղի տուաւ : Մաստկութեամբ բռնեցի զայն և ուժով սխմեցի . ինծի ուրիշ մատերու և ուրիշ ձեռքի դպչելու պէս եկաւ : Ուզեցի խալըսիլ , բայց չկրցայ . որչափ զիս քակելու կը ջանայի , այնչափ աւելի կաշկանդուիլ կ'իմանայի . փուճ տեղը շտտ անգամ ջանացի ձեռքս ետ քաշելու , վասն զի երկու սքեցանի մէջ եղածէ աւելի սխմուած էր : Կը թողում երեւակայել իմ տագնապս ու սարսափս . մէկէն միտքս եկաւ այն ահաւոր համոզմունքը , թէ մեռելը բըռնեմ է զիս , և հիմա իրեն իշխանութեան տակ եմ : Այն միջոցին տկար և խուլ կանչելու ձայն մը կը լսեմ . Հենրիկոս , Հենրիկոս : Այն միայնութեան մէջ , և այն տեղը ուր կը կարծէի թէ մարդ չըկայ , երբոր իմ անունս տրուիլը լսեցի , արիւնս երակներուս մէջ պաղեցաւ , ծունկերս ծալեցան , և զգայութիւնս կորսնցուցած՝ գետնին վրայ տարածուած ինկայ :

Կը շարունակուի :

Եթովպիա և Անգղիացոց վերջին արշաւանքը :

Անգղիական տէրութիւնն արշաւանք մը սկսաւ Եթովպիոյ դէմ , անցեալ տարւոյն վերջերը , իւր հիւպատին և ազգայնոցը բանտարգելութեան վրէժն առնելու համար : Եթովպիոյ աշխարհը որ Ափրիկէ պտըտող ճանապարհորդաց տուած տեղեկութիւններովը միայն ճանչցուած է , երկու մաս կը բաժնուի . Դիկրէ և Ամհարա . հիւսիսային արևելեան կողմն , կարմիր ծովուն եզերացը մօտ , Դիկրէի մասն է . լեզունին աղաւաղութիւն մ'է հին կիզ լեզուն , որ Եթովպական սրբազան լեզուն է , Հրէից և Արաբացոց լեզուներէն ձևացած : Ամհարայի մէջ լեզուն բոլորովին տարբեր է , բնակիչներն ալ Տէմպէս կամ Յանալճին մօտակայ Եթովպիոյ մէջտեղի դաշտավայրները կը բնակին . հարաւային արևելեան կողմը կ'իյնայ Կորժամ բարբեր դաւառը , որուն մէջէն կ'անցնի Կապոյտ Նեղոսի ճիւղերէն մէկը . Դաքազէ գետն ալ զԱմհարա Դիկրէն կը բաժնէ : Հիւսիսային Եթովպիայն , որ հին ատենը Շօայի կամ Հարաւային Եթովպիոյ հետ միացած էր , որ է մասն հին Եթովպիոյ , կարմիր ծովուն մուտքին վրայ կ'իյնայ , Պապ-Էլ-Մանտէլի նեղուցին մօտ : Եթովպիայն հիւսիսէն դէպ 'ի հարաւ գրեթէ 600 քիլոմէտր երկայնութիւն ունի , և 400 ալ լայնութիւն արևելքէն դէպ 'ի արևմուտք : Գաղղիոյ հաւասար է մեծութեամբ և Զուիցերիոյ պէս ալ լեռնոտ է :

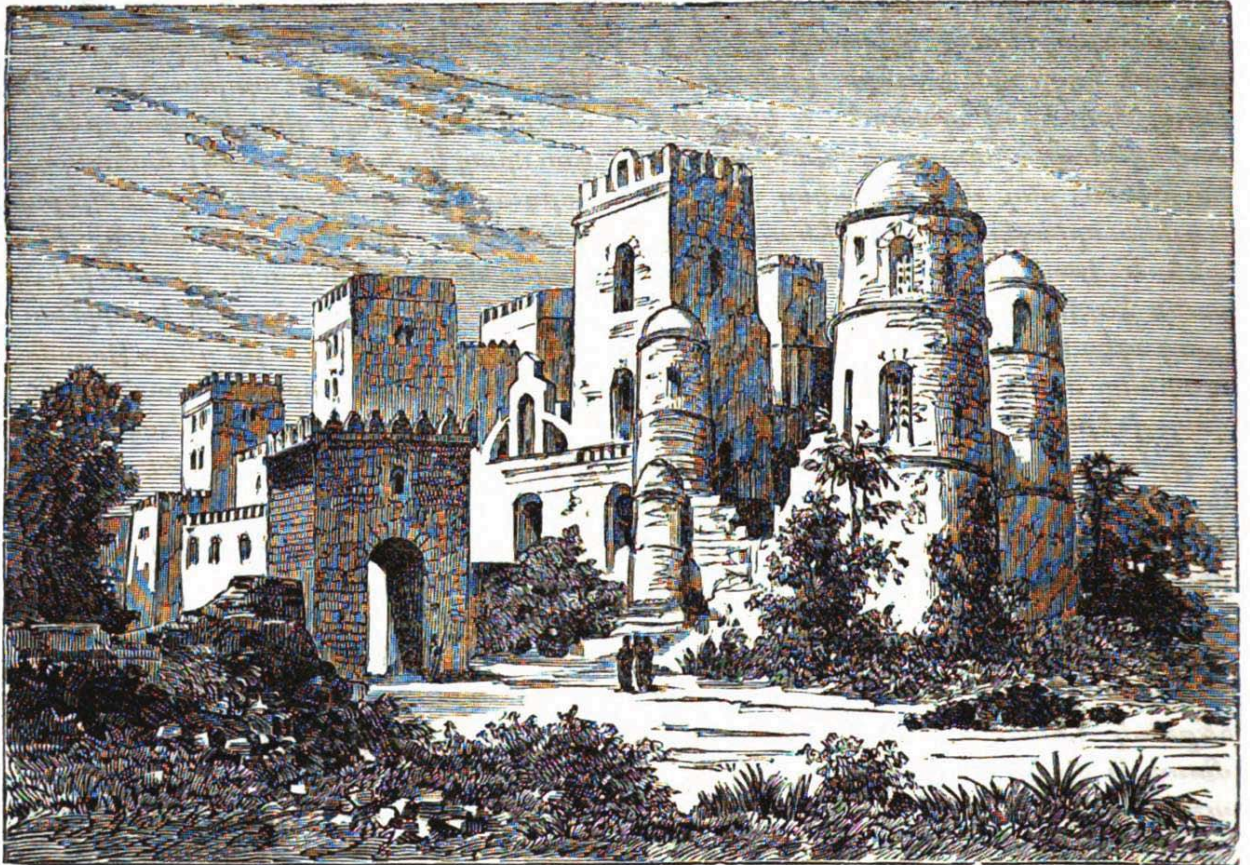
Կարմիր ծովէն և Հնդկային Ովկիանոսէն բաժնուած է ցած ափունքով մը 100 կամ 150 քիլոմէտր լայնութեամբ , և լեռներու զօտեաց ստորոտէն կը սկըսի , որք պարսպի մը պէս երկու կողմէն կը պատեն բոլոր Եթովպիայն : Այս ծովափնեայ ցամաքը Արաբիոյ իշխանութեան տակն է և Օսմանեան տէրութեան հպատակ , որով ծովէն ուղղակի չկրնար մօտեցուիլ : Մասսովայի

նաւահանգիստը, որ Արաբացւոց մասին մէջ կ'իյնայ, Եթովպիոյ հետ եղած յարաբերութեանց զլխաւոր կէտն է. բոլստէ կողի մըն է, չորս զիէն բուստեայ ժայռերով պատած, և կեդրոն է ծովափնեայ ընդարձակ վաճառակահանութեան, ընդ մէջ մօտակայ եզերաց և զլխաւորապէս ճիտտէի հետ, որ Մէքքէի և Եամպոյ վաճառաց ընդունաւորան է: Արևելքի միւս ամէն քաղաքաց պէս Մասսովայն ալ աւերակ կերպարանք մ'ունի, աղտոտ և օձապտոյտ փողոցներով:

Եթովպիայն դէպ 'ի հիւսիս և դէպ 'ի արևելք՝ սահմանակից է եգիպտական գաւառաց՝ Սուտանի և Սեննարայ, ուսկից կու գան, ըստ վերջին քընտութեանց անգղիացի Սամուէլի Պէքըրայ, Նեղոսին օժանդակ գետերը: Կապոյտ Նեղոսը որ Խարթումի մօտ՝ ճերմակ Նեղոսին հետ կը խառնուի, մասամբ մը կը շրջապատէ հիւսիսային արևմուտքը: Զորս կողմէն Օսմանեան տէրութենէն և թափառական ցեղերէ շրջապատած է, որք միշտ թշնամի են իրեն: Եթովպիոյ քաղաքական վիճակը շատ խեղճ է. օրինակ մըն է ազգի մը որ ժամանակաւ համեմատաբար իր մօտակայ ազգերէն աւելի մտաւորական զարգացման հասնելէ վերջը, յետախաղացութեան վիճակի մէջ կ'իյնայ բռնակալութեամբ և անիշխանութեամբ: Կառավարութիւնը կալուածական է ինչպէս 'ի ճաբոն. իշխանները կէս անկախ վիճակ մ'ունին բաւական զինուորական զօրութիւն ունենալու իշխանութեամբ. այսպիսի հանգամանաց մէջ ազգային սահմանադրական կառավարութիւն ունենալը անկարելի է, և ստէպ Ներքին պատերազմները բարբարոսական վիճակի մը մէջ կը ձգեն զայն:

Եթովպացիք չորս հինգ միլիոնի կը հասնին: Աղեքսանդրիոյ պատրիարքաց ձեռքով քրիստոնեայ եղած են, հիմա եւտիքական են. բայց կ'ըսուի թէ վերջերս թէոգորոս կայսրը կաթոլիկէ հաւատքը ընդունեցաւ: Մէջերին բաց-

արձակ իշխանութիւն մը չկայ. երկիրը երեք կամ չորս զանազան տէրութիւն բաժնուած է: Ամհարան և միջին գաւառները թէոգորոս Նեկուսին ձեռքն են որ ինքը զինք թագաւոր թագաւորաց կ'անուանէ: Արդի ճանապարհորդաց նկարագրութեանը նայելով թէոգորոս գրեթէ քառասուն հինգ տարուան կայ, զօրաւոր կազմութիւն մը ունի, չափաւոր հասակ և արթնամիտ գծագրութիւն: Իր ցեղը Սողոմոնէն կը համարի Սաբա թագուհիէն ինչած. և իր ցեղին առաջին թագաւորին Մէնիլէք անունը կու տան: Թէպէտ ինքը քսան տարի առաջ Կոնտարի մէջ փողոցը քուլքոյ կը ծախէր, և իր անունը Բասա էր, բայց կտրիճ մարդ մը ըլլալով զինուոր եղեր էր և կամաց կամաց իր կողմնակիցները շատցնելով հին թագաւորին թոռը իրեն կին առաւ և անունը փոխեց թէոգորոս Բ դրաւ և քանի մը անգամ իր հակառակորդաց հետ զարնուելով՝ բոլոր գաւառին տէր եղաւ: Գահը ձեռք ձգելէն անմիջապէս վերջը, կանոնաւոր բանակ մը ձևացուց. զէնքերը կաֆայթի զինարանէն ելած են, որուն աշխատաւորները Գերմանացիք են: Աւազակաց խումբերը ջնջեց, որք իրենց աւարառութեամբ բոլոր լեռները կ'ապականէին. պատերազմի մէջ ձեռք ընկողաց տանջանքները վերցուց և վաճառականութիւնը բազմաթիւ արգելքներէ ազատեց: Բնութեամբ խիստ բռնաւոր և կասկածոտ է, վրան շատ անգթութիւններ կը պատմեն. կասկածաւորութեամբը Անգղիոյ հիւպատը բռնեց բանտ դրաւ. և որչափ անուշութեամբ ջանք եղաւ խնդիրը լուծելու և բանտարկեալքն ազատելու՝ ճար չեղաւ: Մինչև երուսաղեմի Հայոց Եսայի պատրիարքը ինչպէս նաև Կոստանդնուպօլսի Պօղոս պատրիարքը, Անգղիոյ հրաւիրմամբ, յորդորական թղթեր գրեցին, զորս ազգային լրագիրք հրատարակեցին, թէոգորոսին չզիջանելով բռնադատեցաւ Անգղիա զէնք ձեռք առնելու:

Տկարա-Թապուր, Թեոդորոսի դղեակը։

Այս արշաւանքը յարմար առիթ սեպելով Անգղիացիք ուսումնական ընկերութիւն մ'ալ բանակին հետ խաւրեցին, որ արևելեան Ափրիկէի այս մասը՝ որ քիչ քննուած է՝ լաւ մը հետազոտեն։ Հեռաւոր և եւրոպական կենաց հարկաւոր ամէն բաներէ զուրկ աշխարհքի մը մէջ արշաւանք ընելու համար շատ նիւթական պիտոյից պէտք կայ։ ուտելիք, ձիոց համար խոտեղէն, թնդանօթք, պատերազմի պաշարք, շարժական հիւանդանոցք, տեղափոխութեան և բանակադրութեան կարևոր նիւթք. ամենամանր նիւթ մ'ալ պակսի՝ կրնայ բոլոր արշաւանքը փութ հանել։

Զօրաց և ձիոց մեծ մասը Հնդկաստանի Անգղիացւոց երկիրներէն առնուեցաւ, որք և աւելի վարժած են արևադարձի կլիմայից։ Զորիները որ այն

պիսի անհարթ երկիրներու մէջ տեղափոխութեանց յարմար են՝ եղիպտոսէ գնուեցան, և թնդանօթածիգ զօրաց սնտուկները դիւրատար մեծութեամբ մը շինուեցան։ Զիոց կերակուրին համար եւրոպայէն եկած չոր և սխմուած խոտով պաշար դիզեցին որպէս զի չըլլայ որ հոն մարգագետին չգտնելով՝ անկերակուր մնան ձիերը։ Հիւանդանոց նաւեր, ձի տանելու և պաշարաբարձ նաւեր ծովով բանակին ետեէն կ'երթան։ Զօրաց միւս մասն ալ Անգղիայէն կու գայ, կամ Սիւէզի ճամբով, կամ Բարեյուսոյ գլխէն և Ուլլայի մօտ Ատուլիզի ծոցը՝ ի Հնդկաց եկած բանակին հետ կը միանան։ Մասնաւոր քննութենէ վերջը յարմարագոյն սեպեցին այս նաւակայքը, որ Մասսովայի նաւահանգրստէն ապահով է, նաւերը կրնան Ատու-

լիզի զառ 'ի վեր ծովեզերաց մինչև 500 մեղր մօտենալ, և հոնտեղուանք առատ աղբիւր մըն ալ կը բղխէ: Զօրաց գալէն առաջ ընկերութիւն մը գնաց տեղը ճանչնալու, ընտրելու: Շիտակ կոնտար մայրաքաղաքին կամ Տէպրա-թապորի թէոդորոսի բնակութեան վրայ պիտի քալեն: Դրուած պատկերն թէոդորոսի այս պալատն է զոր Բորգուգալցիք շինած են. քառակուսի է ձևով, սպանիական-մաւրիտանացի ճարտարապետութեամբ:

Ուլլայէն դէպ 'ի կոնտար 250 քիւլմեղր ճամբայ կայ ընելու, Դիկրէի մէջէն քալելով. լերանց մէջ ճամբայ չկայ, բայց 'ի հեղեղատներու անցքերէն, անոր համար բռնակիր կենդանեաց համար սակրաւոր զօրականները ճամբայ պիտի բանան: Քանի մը կիրճերու մէջ ալ, ինչպէս թէքոնտայի և Գուսկլի, ուսկից զօրքերը ստիպուած են անցնելու՝ երկու բարձրաբերձ ժայռերու մէջէն է ճամբան:

Թերևս Անգղիացիք օգնականներ ալ գտնեն իրենց թէոդորոսի թշնամի ցեղերուն մէջ, որ շրջակայ տեղուանքը կը կենան, ինչպէս Կալլա ցեղը, Քասսայի իշխանը՝ որ Դիկրէի կառավարն է: Ապագայն պիտի յայտնէ մեզի այս պատերազմին վախճանը, որ 100 միլիոն ֆռանգէն աւելի պիտի արժէ Անգղիոյ: Փափաքելի է որ նորանոր ծանօթութեամբ աշխարհագրական ուսմունքն ալ ճոխանայ:

Յ. Ռ. Է.

ՍՈՒԷՉԻ ԶՐԱՆՑՔԸ

Անգղիացի ճանապարհորդ մը Սուէզի ջրանցքին մեծ ձեռնարկութեանը վրայ նորերս հետեւալ տեղեկութիւնը կու տայ:

Պոմպէ երթալու համար, հասնելով Աղեքսանդրիա, դեռ քանի մը օր ունէի Սուէզ գտնուելու համար, և որովհետեւ Բարիզ լսած էի թէ Սուէզ գնա-

ցող ճամբորդները կարող են դիւրաւ Բորգ-Սայիտէն ջրանցքով երթալ, անոր համար ուզեցի ես ալ այս ճամբան բռնել:

Վերջի ամիսներս արեւելքի գծերուն վրայ գտնուած Գաղղիոյ, Ռուսաստանի, Աւստրիոյ և Տաճկաստանի շոգեւնաւերը կայան մը հաստատել են Բորգ-Սայիտի նաւահանգստին մէջ, և որովհետեւ գոնէ շաբաթը մի անգամ շոգեւնաւ մը Բորգ-Սայիտի նաւահանգստէն կ'ելլէ դէպ 'ի Աղեքսանդրիա, անոր համար ես ալ մէկ երկու օր սպասեցի Օլկա ուս շոգեւնաւուն որ կը պատրաստուէր դէպ 'ի Կոստանդնուպօլիս երթալու: Շոգեւնաւուն մէջ բաղդով Աղեքսանդրիայէն հայրենակից մը գրտայ, որ ինքն ալ իմ ճամբորդութիւնս պիտի ընէր: Քսան ժամ ախորժելի նաւարկութենէ ետեւ՝ հասանք Բորգ-Սայիտ: Քիչ մը հեռաւորութենէն կը տեսնուի այս նորածին քաղաքին կարեւորութիւնը. թանձր ծովս մը իր ծոցէն դէպ 'ի երկինք կը բարձրանայ և նաւահանգստին մէջ բաղմունքիւն շոգեւնաւ ժողով մեքենաներու և նաւածիգ նաւերու անդադար կ'աշխատին:

Նաւահանգստին մուտքը պաշտպանուած է արուեստական խոշոր քարերէ մեծ ամբարտակով, որ մէկուկէս մղոն դէպ 'ի ծով կը յառաջէ: Մեծամեծ խճահան մեքենայք կ'աշխատին ջրանցքը փորելու, որուն հողը հեռուն կը փոխադրեն՝ դէպ 'ի ծով շոգեւնաւ նաւակներ: Օլկա նաւը, որ զրեթէ հազար տակառաչափ կը տանի, ձգեց խարիսխը քաղաքին դիմացը, և ցամաք ելլալնուս պէս առջինիս գտանք Գաղղիոյ մեծ պանդոկը (Grand-Hôtel): Գիշերը անցնելու համար բնակարաննիս ապահովելէն ետքը, գնացիք տեսնելու քաղաքին գլխաւոր տեղուանքը: Բորգ-Սայիտի քաղաքը երկու բառով կրնայ նկարագրուիլ, վասնզի ապագայ մեծութեանց դիտմամբ կանգնուած է: Բնակիչն է 8000 Գաղղիացիք, Իտալացիք, Յոյնք և արեւելիք, որոնք հազար փայտաշէն տուն կը բնակին, որոնց ար-